

14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 93 Конституції України (справа про позачерговий розгляд законопроектів) від 28 березня 2001 року № 2-рп/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 15. – стор. 105. – стаття 658.
15. Лисенкова О. С. Конституційне закріплення суб'єктів законодавчої ініціативи у Верховній Раді України / Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства. – К., 1997. – С. 250-254.
16. Коментар до Конституції України / під ред. В. Ф. Опришко – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1998. – 410 с.
17. Конституція Польщі. Режим доступу: <http://www.uznal.org/constitution.php>. – Заголовок з екрану.
18. Конституція Казахстану. Режим доступу: <http://www.constcouncil.kz/rus/norpb/constkr/>. – Заголовок з екрану.
19. Макаров Г. В. Нормотворча діяльність глави держави: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1. – С. 5-13.

Берназюк Я. А. Право законодательной инициативы Президента Украины как одна из форм правотворчества главы государства.

В данной статье автор проводит анализ содержания понятия “право законодательной инициативы Президента Украины”, рассматривает его особенности в системе законодательства Украины, высказывает предложения по внесению изменений в действующее законодательство Украины.

Ключевые слова: Президент Украины, нормотворческая деятельность Президента Украины, законодательная инициатива.

Bernazyuk Y. A. Right to legislative initiative of President of Ukraine as law making form chapter of the state.

In this article an author makes analysis of “a right of law making initiative of the President of Ukraine” concept, examines its features in the system of legislation, states propositions on amendments of the current legislation of Ukraine.

Keywords: President of Ukraine, legislation of President of Ukraine, law making initiative.

Будник Ю. В.
Національний університет
“Острозька академія”

ІНСТИТУТ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ І СУТНІСНІ ОЗНАКИ

Стаття присвячена дослідженню проблем визначення сутності, змісту та ключових ознак інституту всеукраїнського референдуму. Досліджується становлення та розвиток теоретико-методологічних підходів українських і зарубіжних вчених щодо визначення всеукраїнського референдуму. Здійснюється постановка проблеми про визначення інституту всеукраїнського референдуму як важливої складової системи конституційного права України та виявлення його юридичних властивостей.

Ключові слова: референдум, всеукраїнський референдум, інститут референдуму, система конституційного права України.

Загальновідомо, що термін “референдум” з’явився у Швейцарії задовго до утвердження ідей і ідеалів конституціоналізму в державах Європи та у Північній Америці. Уперше він був запроваджений у цій державі іще у XIV ст. у зв’язку з

діяльністю новоутвореного Сейму Швейцарського Союзу. На початку минулого століття швейцарський правознавець А. Дюнан так пояснював появу цього терміна: “У старій Швейцарії засідання Сейму були нерегулярними... представники Союзних земель були не депутатами у нинішньому розумінні цього слова, а послами, які вели справи від імені своїх урядів. Коли з’являлися такі справи, відносно яких у послів не було повноважень, то рішення по ним приймалося “*ad’referendum*”, тобто “для доповіді... тобто, влади земель не були пов’язані рішеннями Сейму” [3, 19].

Отже, на думку В. Ф. Погорілка та В. Л. Федоренка, першопочатково термін “референдум” означав “те, що повинне бути повідомленим”, а сучасного свого значення він набув значно пізніше [10, 89]. На наш погляд, дослівний переклад терміну “*ad’referendum*”, який і нині дослівно тлумачиться як “те, що має бути повідомлене”, не повністю відтворює сутності цієї форми безпосередньої демократії на час її виникнення у середньовічній Швейцарії. Категорію “референдум” у її тогочасному значення слід тлумачити, у першу чергу, як визнання за територіальними громадами тогочасних швейцарських кантонів права безпосередньо вирішувати важливі питання місцевого значення з наступним повідомленням про них керівництва Конфедерації. І лише з часом, починаючи з 1802 року, в Швейцарському Союзі утвердилися та отримали свій розвиток і визнання загальнодержавні референдуми.

Натомість, ідеологія референдумів і референдної демократії отримала своє обґрунтування починаючи з XVIII ст., коли Ж.-Ж. Руссо в своїй відомій роботі “Про суспільний договір” висловив положення про народний суверенітет і його невідчужуваність, яке започаткувало основи ідеології буржуазно-демократичних революцій кінця XVIII ст. у Франції та інших державах. Зміст теорії “спільної волі” (“*volonte generale*”) та верховенства закону Ж.-Ж. Руссо, був виражений у формулі: “Народ, який підкоряється законам, має бути їх творцем” [14, 178], котра органічно поєднала в собі ідеї народного суверенітету та верховенства закону й заклала конституційні основи сучасної європейської безпосередньої демократії загалом.

Щодо української традиції досліджень інституту референдуму, то вона бере свої витоки з кінця XIX – поч. XX ст., коли С. С. Дністрянський, М. М. Ковалевський, М. М. Коркунов, С. А. Котляревський та інші представники університетської науки, які викладали переважно за межами України, в російських і західноєвропейських навчальних закладах, досліджували досвід функціонування інституту референдуму в зарубіжних державах, його переваги і прорахунки. На жаль, інститут референдуму, за відсутності практики його реалізації на українських землях, став для вітчизняних правознавців здебільшого теоретичною сентенцією.

За радянської доби уявлення про сутність і зміст інституту референдуму сформувалося лише в 40-х роках XX ст., після прийняття Конституції СРСР в 1936 році та конституцій союзних республік в наступні роки, включно з Конституцією Української РСР 1937 року, котрі вперше об’єктивували цей вид народовладдя. До цього часу референдуми характеризувалися радянськими правознавцями як інститути буржуазного суспільства, неприйнятні для радянської держави. З часом, починаючи з другої половини XX ст. інститут референдуму СРСР (потенціал місцевих референдумів у колишньому СРСР не брався до уваги) утвердився як важлива ідеологічна складова доктрини радянської соціалістичної демократії, що загалом

сприяла його правовим дослідженням спочатку в СРСР, а надалі й у соціалістичних державах (Польща, СФРЮ, НДР, Угорщина, Чехословаччина і ін.) [11, 127-131].

Лише після II світової війни радянські правознавці Г. В. Барабашова, Л. А. Григоряна, В. А. Дорогін, В. Т. Кабишева, В. Ф. Котока, В. Й. Лучина, О. Г. Мурашина, Р. А. Сафарова, Ю. І. Скуратова, М. П. Фарберова, М. В. Цвіка, М. П. Чудакова й ін. почали системно досліджувати інститут референдуму, його юридичні властивості, а також потенціал використання в радянському державному будівництві.

Вагомий вплив на розвиток досліджень інституту референдуму мала монографія В. Ф. Котока “Референдум у системі соціалістичної демократії” (1964), в якій В. Ф. Коток визначав референдум, опитування і плебісцит, не вбачаючи у цих інститутах особливої різниці, як затвердження того чи іншого державного рішення шляхом народного голосування, надаючи йому остаточного і обов’язкового характеру [8, 164]. Схожі положення відтворювалися й у роботах інших радянських правознавців, зокрема, В. Т. Кабишева, який вбачав можливим вирішення за допомогою референдуму питань прийняття та внесення суттєвих змін до радянських конституцій, виходу республік зі складу СРСР, розв’язання суперечливих питань між палатами Верховної Ради СРСР тощо [5, 120-121].

Очевидно, що така термінологічна плутанина значною мірою зумовлювалася положеннями радянських конституцій про референдум як всенародне опитування громадян. І лише після прийняття Конституції СРСР 1977 р., яка в ст. 5 розмежувала поняття всенародне обговорення і всенародне голосування (референдум СРСР), необґрунтовані отождоження інституту референдуму з іншими інститутами прямого народовладдя припинилися, що загалом позитивно вплинуло на дослідження референдумів. Так, на кінець 90-х років XX ст. В. В. Маклаков, диференціювавши предмет і процедури референдумів, які мали місце у зарубіжних державах світу визначав, що референдум є голосуванням з приводу певного законопроекту, міжнародного договору чи адміністративного акта [9, 56].

Надалі поняття інституту референдуму СРСР було унормоване у Законі СРСР “Про всенародне голосування (референдум СРСР)” від 27 грудня 1990 р. У ст. 1 цього Закону зазначалося, що в СРСР “народ здійснює державну владу як через Ради народних депутатів, так і безпосередньо, в тому числі й через референдум”, який є способом прийняття громадянами СРСР всенародним голосуванням законів СРСР та інших рішень з найбільш важливих питань державного життя [4]. Таким чином, закон про референдум СРСР розкрив сутність і зміст інституту референдуму як пріоритетної форми безпосередньої реалізації народом державної влади.

В Україні проведенню першого всеукраїнського референдуму та започаткуванню відповідних наукових розробок передувало прийняття 3 липня 1991 року її парламентом Закону України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” [12]. Цей Закон відіграв доленосне значення для законодавчого забезпечення всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року на якому 90,3% українців підтримали Акт проголошення незалежності України.

Після проведення ж всеукраїнського референдуму 16 квітня 2000 р. відповідні наукові дослідження юридичної природи інституту всеукраїнського референдуму

почали здійснюватися в роботах Ю. Г. Барабаша, С. В. Дерев'янка, Л. Т. Кривенко, М. В. Оніщука, М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, М. І. Ставнійчук, О. Ю. Тодики, Ю. М. Тодики, В. Л. Федоренка, О. Ф. Фрицького, В. М. Шаповала, М. В. Цвіка, А. О. Янчука й ін. Зокрема, на думку М. В. Цвіка, під референдумом слід розуміти затвердження проектів нормативних актів, інших важливих рішень загальнодержавного або місцевого значення шляхом народного голосування [6, 168].

У першій в Україні монографії, присвяченій референдумам “Референдуми в Україні: історія та сучасність” (2000) В. Ф. Погорілко і В. Л. Федоренко визначили референдум як пріоритетну форму безпосередньої демократії, зміст якої полягає в прийнятті громадянами України нормативних положень Конституції, законів та інших найважливіших рішень загальнодержавного та місцевого значення шляхом голосування [10, 41]. Ще раніше подібне визначення відстоюється правознавцями і у першому навчальному посібнику з виборчого права України [2, 146].

У колективній монографії Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України “Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії та практики” (2001) Л. Т. Кривенко відзначала, що поняття всеукраїнського референдуму неодмінно має включати, крім традиційних складових, по-перше, елемент, що втілює іманентність, органічність, нерозривність референдуму з суверенітетом народу, здійсненням безпосередньо народом влади, що йому належить. По-друге, враховуючи, що світовий досвід, в тому числі новітнього часу, представляє референдум також в іншому розумінні – як спосіб політичного маніпулювання, поняття референдуму має включати такий елемент, як необхідність додержання в процесі організації, проведення та реалізації результатів референдуму всіх умов, закріплених Конституцією та законами [7, 95-96].

Проаналізовані та інші дослідження інституту всеукраїнського референдуму, в поєднанні з нормативними положеннями Конституції та Закону “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” від 3 липня 1991 р., дозволяють сформулювати комплексні теоретико-методологічні підходи щодо пізнання його сутності та змісту. Результати відповідних досліджень дозволяють розуміти під інститутом всеукраїнського референдуму пріоритетну форму (інститут) безпосередньої демократії для якої властивий особливий конституційно-правовий режим референдної демократії; спосіб прийняття громадянами України шляхом голосування законів і інших рішень загальнодержавного значення тощо.

Разом із тим, інститут всеукраїнського референдуму, будучи важливим структурним елементом багатоаспектної системи конституційного права України [15], не лише займає відповідне місце в галузевій системі права, а й знаходить своє логічне продовження в конституційній правотворчій і правозастосовній практиці. Зокрема, при визначенні сутності та змісту досліджуваної нами категорії необхідно враховувати генезис законодавчого забезпечення інституту всеукраїнського референдуму у вітчизняній правотворчій і правозастосовній практиці [1].

Узагальнюючи юридичні характеристики всеукраїнського референдуму як конституційної форми безпосереднього народовладдя та, одночасно, як важливого структурного елементу системи конституційного права України, можна стверджувати, що інститут всеукраїнського референдуму – це система матеріальних і процесуальних

норм і інститутів конституційного права, які встановлюють і регулюють порядок здійснення публічної влади безпосередньо Українським народом, зміст якого полягає у прийнятті (затвердженні) громадянами України Конституції, законів України, інших рішень з питань загальнодержавного значення шляхом таємного голосування.

Запропоноване розуміння категорії “інститут всеукраїнського референдуму” не можна вважати універсальним. Разом із тим, його зміст ґрунтується на основних юридичних ознаках цього важливого інституту конституційного права, основними з яких є наступні: 1) за своєю сутністю, інститут всеукраїнського референдуму є об’єктивно втіленим у системі взаємопов’язаних норм конституційного права та інсталюваним у чинне законодавство правовим механізмом безпосередньої реалізації повновладдя Українського народу при вирішенні найважливіших питань загальнодержавного значення; 2) за змістом, інститут всеукраїнського референдуму є системою матеріальних і процесуальних норм і інститутів (субінститутів) конституційного та інших галузей права, які визначають порядок і процес реалізації конституційного права громадян на всеукраїнський референдум; 3) за своєю формою, тобто, способом об’єктивного буття в системі конституційного права України, цей інститут може бути віднесеним до основних інститутів відповідної галузі права, оскільки він є об’ємним за своїм предметом і складним за структурою – він включає до свого складу не лише матеріальні та процесуальні, а й національні та міжнародні норми і інститути (субінститути) конституційного права, які об’єктивізують предмет, суб’єктно-об’єктний склад всеукраїнського референдуму, процедуру його реалізації. У подальшому можуть бути виявлені й інші юридичні ознаки досліджуваного інституту.

Використані джерела:

1. Будник Ю. В. Генезис законодавчого забезпечення інституту всеукраїнського референдуму: досвід, проблеми, перспективи // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2010. – № 4. – С. 77-82.
2. Виборче право України : навч. посіб. / [за заг. ред. В. Ф. Погорілка, М. І. Ставніччук]. – К. : Парламентське вид-во, 2003. – 383 с.
3. Дюнан А. Народное законодательство в Швейцарии. Исторический обзор. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1896. – 125 с.
4. Закон СССР о всенародном голосовании (референдуме СССР) от 27 декабря 1990 года // Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. – 1990. – № 1. – Ст. 10.
5. Кабышев В. Т. Прямое народовластие в социалистическом государстве. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1974. – 152 с.
6. Конституційне право України : [підруч. для студ. юрид. вузів / за ред. В. Я. Тація, В. Ф. Погорілка, Ю. М. Тодики]. – К. : Український центр правничих студій, 1999. – 376 с.
7. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-ї річниці незалежності України. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 356 с.
8. Коток В. Ф. Референдум в системе социалистической демократии. – М. : Наука, 1964. – 192 с.
9. Маклаков В. В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран : учебн. пособие. – М. : ВЮЗИ, 1987. – 64 с.
10. Погорілко В. Ф. Референдне право України : навч. посіб. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко. – К. : Вид-во “Ліра-К”, 2006. – 366 с.
11. Правотворчество в СССР / под ред. А. В. Мицкевича. – М. : “Юридическая литература”, 1974. – 319 с.

12. Про всеукраїнський та місцеві референдуми : Закон України від 3 липня 1991 року // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 33. – Ст. 443.
13. *Погорілко В. Ф.* Референдуми в Україні: історія та сучасність : монограф. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко ; за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Ін-т держави і права НАН України, 2000. – 248 с.
14. *Руссо Ж.-Ж.* Трактаты / Ж.-Ж. Руссо ; изд. подгот. В. С. Алексеев-Попов, Ю. М. Лотман, В. А. Полторацкий, Л. Д. Хаютин. – М. : Изд-во “Наука”, 1969. – 704 с.
15. *Федоренко В. Л.* Система конституційного права України: теоретико-методологічні аспекти : монограф. / В. Л. Федоренко. – К. : Ліра-К, 2009. – 580 с.

Будник Ю. В. *Институт всеукраинского референдума: понятие, содержание, сущностные признаки.*

Статья посвящена исследованию проблем определения сущности, содержания и ключевых признаков института всеукраинского референдума. Исследуется становление и развитие теоретико-методологических подходов украинских и зарубежных ученых касательно определения всеукраинского референдума. Осуществляется постановка проблемы о признании института всеукраинского референдума как важной составляющей системы конституционного права Украины и выявлении его юридических свойств.

Ключевые слова: референдум, всеукраинский референдум, институт референдума, система конституционного права Украины.

Budnyk Y. V. *The institute of all-Ukrainian referendum: essence, content and the key features.*

The article is devoted to the study of the problem of determining the essence, content and the key features of the institute of the All-Ukrainian referendum. Formation and development of theoretical and methodological approaches of the Ukrainian and foreign scientists to defining the All-Ukrainian referendum is researched. Issue regarding recognition of the institute of the All-Ukrainian referendum as an important component of the system of the constitutional law of Ukraine and identification of its legal properties is raised.

Keywords: referendum, the All-Ukrainian referendum, the institution of the referendum, system of the constitutional law of Ukraine.

Носенко О. В.
Національний Авіаційний Університет

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ КРИМ: ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Стаття присвячена розкриттю змісту конституційно-правового статусу Автономної Республіки Крим у його інституційному вимірі. Аналізуються функції та повноваження Автономної Республіки Крим і її органів – Верховної Ради АР Крим і Ради міністрів АР Крим. Здійснюється постановка питання про юридичну природу правових актів Автономної Республіки Крим та шляхи удосконалення нормотворчої діяльності Автономії.

Ключові слова: конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим, Верховна Рада Автономної Республіки Крим, Рада міністрів Автономної Республіки Крим.

Як відомо, остаточне на сьогодні закріплення конституційного статусу Автономної Республіки Крим відбулося після прийняття 28 червня 1996 р. Конституції України, яка визначила, що Автономна Республіка Крим входить до системи адміністративно-територіального устрою України (ст. 133) і залишається